Festschrift in Honor of Talat Tekin
İstanbul 2007, edited by Mehmet Ölmez
Türk Dilleri Araştırmaları 18 (2008): 393-411

Sanglâx Lügatindeki Kurmacalar*

Mutsumi Sugahara
(Tokyo)

I. Eski Çağataycanın Lügati *Sanglâx*

18. yüzyılda Afşar Hanedanına hizmet eden Muḥammad Mahdī Xān tarafından hazırlanan *Sanglāx*, Çağataycanın geniş kapsamlı bir lügati olarak günümüzde de değerini korunmaktadır. Ayrıca bu lügat, Çağatayca ve Çağatay edebiyatının gelişme safhasının nasıl olduğu hakkında bize ilgi çekici fikirler verir. Hâlbuki, coğrafî ve tarihî bakımından asıl Çağatayca (Eski Çağatayca) ile belli bir mesafesi olan mekânda ortaya çıkmış bir eser olduğundan, kitabın içindeki bütün bilgiler doğrudan geçerli olarak kabul edilemez. Örneğin *almaştur-* fiilinin geçtiği sayfada (48v21)[1] aşağıdaki gibi hususlar görünür.

'bacakları hareket ettirmek' (*pā rā ḥarakat dādan*). Bu fiil yalnızca tek başına anlam ifade etmez[2] ve 'bacak' kelimesini aynı anda bulundurması gerekir.

Ayrıca örnek olarak, Navāī'nin şu bilmecesini (luġaz) verir:

2 *birer ayaġları ham bar u ṭurfaraḳ bu kim*
ayaġ ucıda birer köz hem ėttiler iẓhār

---

* 菅原 睦,『サングラーフ』における幽霊語についてサ, 西南アジア研究, SUGAHARA Mutsumi, "Sangurāhu" ni okeru yûreigo ni tsuite, Seinan Ajia Kenkyu, Nu. 59, 2003, 23-38. ss.; Çevirenler: KOYANO Manami - Mustafa S. KAÇALİN.

1 *Sanglāx* lügatinden alınan bilgi için *Sang.* kısaltması kullanılmıştır. Elimizdeki tıpkıbasıma göre (Bk. 9) yaprak ve satır sayısını verir.

2 *bė tanhāī ėfādė-yė ma'nī na-mīkonad.* Böyle bir durumda başka maddede ise genelde *ėfāda-yė īn ma'nī na-mīkonad* (bu anlamı ifade etmez) açıklaması vardır. Burada da düzeltmesi gerekebilir.

http://www.turkdilleri.org/

3 *ḳaçan ayaġların* ***almaşturlar*** *ol sā'at*
ḳanat urarġa bolurlar ṭuyūr dėk ṭayyār

"İki ayak olmasına rağmen, tuhaf ki / ayağın kenarında birer göz dikkatli izler

ayakları hareket ettirince, o zaman / kuş gibi kanatlarını açar. " (= BV: 514, 724)[3]

Aslında *almaştur-* fiili, Özbekçedeki *almaştir-* ve Uygurcadaki *almaştur-* gibi 'değiştirmek' anlamına gelen bir fiildir. Yukarıdaki örnekte de *ayaġların almaştur-* 'ayakları değiştirmek' anlamında kullanılmıştır. Ve yukarıdaki açıklamada olduğu gibi 'bacak' kelimesi ile birlikte olup 'bacakları hareket ettirmek' anlamına gelmez. Bundan, hazırlayanın bu kelimenin asıl anlamını bilmediğini ve böyle bir durumda örneklere uyan kelimeyi **24**** kendisi oluşturduğunu tahmin edebiliriz.

Öte yandan, hazırlayanın Çağatayca bilgi seviyesini düşünürken mühim bir örnek olarak *+ca / +ce; +ça / +çe* ekler bölümünde görünen aşağıdaki örnekleri verebiliriz.

nėce (203v9) 'nasıl' (*çė gūnė*)

nėçe (203v10) 'ne kadar' (*çand tā va har çand*)[4]

Genelde var sayılan Çağataycanın ses ahenginde, özel kelime ile /c/ ses unsuru birlikte kullanılmaz[5]. /c/ ile /ç/ seslerinin karşılaştırılması gibi bir durum olamaz. Öte yandan, bu örnekle denk olan bir durum, Azericede de görünür: *nėce* 'nasıl', *nėçe* 'ne kadar'[6].

Sanglāx lügatinin hazırlayanı Muḥammad Mahdī Xān'ın İran'da çalıştığını[7] gözönünde bulundurursak Eski Çağataycada *nece: neçe* ayırımının olduğunu farz etmektense hazırlayana yakın olan İran tarafındaki

---

3 Bu lugazın cevabı 'makas'tır.

** Siyah rakamlar makalenin aslındaki sayfa numaralarını gösterir.

4 '*bā cīm-ė 'acamī*' (Farsça cīm ile) açıklamasından, 2. hecenin ünsüzü /c/ olmayıp /ç/ olduğunu gösteriliyor. /N/ bölümündeki *nėce* maddesinde (322v15) *çė ḳadr va har çand* 'ne kadar', *nėçe* maddesinde (322v16) *çand tā* 'kaç' yazılır. Dolayısıyla hazırlayan tarafından karışık bir durum olduğunu düşünebiliriz.

5 Bakınız, ECKMANN 1966: 42.

6 Azerice ses ahengine göre karar verirsek, *nėçe* 'kaç'nin başka bir Türk Dilinden alınmış olması ihtimali yüksektir.

7 *Sanglāx* lügatinin hazırlayıcısı Muḥammad Mahdī Xān hakkında *Sang.*T: 3-7.

http://www.turkdilleri.org/

Türk Dilinin özelliğini yansıtmış olduğunu kabul etmek daha doğrudur. Bu tahmin, yukarıda gösterilen *almaştur-* fiilinin Özbekçe ve Uygurcanın dışında Kazakça *almastır-*, Kırgızca *almaştur-* gibi bugün Orta Asya Türk Dillerinde geniş bölgede görülmesine rağmen, Azerice ve Türkçede bilinmemesi ile çelişmez. Dolayısıyla, CLAUSON'un görüşünden[8] öte, hazırlayan Muḥammad Mahdī Xān'ın bugün Azerice ve Türkçeyle bağlantılı olan Batı Asya tarafındaki Türk Dillerini bilmesine rağmen, o zamanki Orta Asya Türk Dilleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı düşünülebilir. Her hâlde, *Sanglāx* lügatinin aslı Çağatayca ile değişik dil mekânında derlenmiştir. Ve buna dayalı olan belli bir şartın olmasını unutmamamız gerekir.

Bütün bu gözlemleriyle, bu makalede *Sanglāx* lügatindeki madde başının nasıl seçildiği ve verilen kelimelerin karşılıkları üzerinde durmak istiyorum. Daha net olarak, II. ve III. bölümde *Sanglāx* lügatine Eski Çağatayca sözlüğünün dışındaki kelimelerin karıştığı ihtimali olduğunu göstereceğim. IV. bölümde ise, *Sanglāx* lügatinin kelime karşılığının hatasını veya hata olabilecek birkaç örneğini sunacağım.

Bu makalede kullanılan örnekler *Sanglāx* lügatindeki kelimelerinden *alif* bölümünden *sīn* bölümüne kadardır. **25** Ayrıca, bunlar içindekilerinin yarısından biraz daha fazladır.[9]

II. Oğuzca Unsurların Karışması

Herhâlde daha kapsamlı bir lügat yapmağı tasarladığı için *Sanglāx* lügatindeki kelime çerçevesini çok geniş tutmuştur. O zaman kelime seçmelerinin nasıl yapılması gerektiği ilgi çekici bir sorudur. Hazırlayanın seçiminde bir çeşit yanlılık olduğu bellidir. Örneğin madde

---

8 'we can probably conclude that the dialect with which our author was most familiar was Özbek, that he had some knowledge of Anatolian and of the minor differences between that and Azeri ...' [*Sang.*: 15].

9 *Sanglāx* lügatinin birkaç çeşit yazması olduğu bilinir. E. J. W. GIBB Hatırası Vakıfına ait olan yazmasının tıpkıbasımı ayrıntılı bir dizin ile Sir G. CLAUSON tarafından yayımlanmıştır. [*Sang.*]. Bu makalede kullanılan bilgilerin hepsi bu tıpkıbasımındandır. Öte yandan, son zamanlarda İran'da yayımlanan kitaptan [*Sang.* T] da örnek bulabildim. Bu kitabı kullanmam Junniçi HANEDA Beyin sayesinde gereçekleşmiştir. HANEDA Bey'e çok teşekkür etmek istiyorum; fakat maalesef, bu kitapta hatalar çok fazladır.

http://www.turkdilleri.org/

başı olan kişi adlarında, Orta Asya'ya ait adların İlhanlılar Devleti veya Büyük Selçuklu Devleti'ne ait kişi adlarından daha fazla olduğu görülür[10].

Abaga (27v8), Ölceytü (86r10), Toli (184v24); Aḳ Sonḳur (45v1), Salcuḳ (233v29), Sancar (235v17) *v.b.*

Bunlar gibi Çağatay lügatine uymayan, Çağatay çerçevesinden çıkmış örneklerin yukarıdaki gibi bilgi verici maddelerinin dışında, tabiî kelime olarak kaydedilen maddeler de görülebilir. Örneğin, 'Özbek' (uzbakiye), 'Rūm Türkçesi' (*torkī-i rūmī; Rūmī*) açıklamasını alan madde vardır; fakat bunlarda Türk Dilleri, Kıpçak Türkçesi ve Oğuz Türkçesinin dil özellikleri görülebilir[11].

Özbekçeden örnekler

tav (165v3) 'dağ' (krş. Kaz. *tav*)

cüŋ (215v3) 'yün' (krş. Kaz. *cün*)

cirim (218v8) 'şarkıcı' (krş. Kaz. *cır* 'şarkı')

şolay (259v17) 'evet, peki' (krş. Kaz. *solay*, Tat. *şulay* ikisi de 'pekâlâ') Bunlara eşit olan Çağataycası, *taġ* (157r16), *yüŋ* (347), *yırav* (349r26), *şundaḳ* (259v18) olarak *Sanglāx* lügatinde örnekler ile gösterilmektedir.

Rūmī'den örnekler

emek (50v5) 'çaba, emek, gayret' (krş. Tr. *emek*)

öde- (66v13) 'ödemek' (krş. Tr. *öde-*)

biŋ (150r26) 'bin' (krş. Tr. *bin*)

çeri (205v29) 'çeri' (krş. Tr. *çėri*) **26**

dal- (224v3) 'suyun içine dalmak' (krş. Tr. *dal-*)

Bunlara denk olan Çağataycası *ėmgek* (114v29), *öte-* (61r10), *miŋ* (321v6), *çėrig* (218v6), *tal-* (158r11) biçiminde *Sanglāx* lügatinde yer almaktadır.

Özellikle çok sayıda olan Rūmī kelimelerin sıralanışı mühimdir. Bazı maddelerde örnek olarak şair Fuẓūlī'nin eserlerinden alıntılar da vardır; fakat bunlar Çağatayca değil, Oğuz Türkçesini esas alan Batı Türk Dilleri

---

10 *Sanglāx* lügatinde yer alan; yer, insan ve ulus adlarının dizmesi için [*Sang.*: 109]

11 Her birinin kelime dizmesi için [*Sang.*: 89, 87-88] bakınız.

http://www.turkdilleri.org/

yazı dillerinden bir tanesi ile yazılmıştır. Dolayısıyla, Rūmī bir kelime olan maddenin, Çağatayca bir kelime olarak *Sanglāx* lügatine kaydedilmediği bellidir.

Bu sırada, Rūmī açıklaması olmadan da Oğuz Türkçesine ait olabilecek maddeler vardır. Bunlar iki kola ayrılabilir. Birincisi Rūmī kökenli olan kelimedir. Bunlar CLAUSON tarafından Rūmī kelime dizmesine konulmuştur. İkincisi ise onun dışındaki dil olup Oğuz Türkçesinin dil özelliğini taşıyan kelimedir. Aslında, Eski Çağataycanın kendisi Oğuz Türkçesinin Türk Dilleri özelliğini kapsadığı için[12], yalnızca Oğuz Türkçesinin dil özelliğini göstermesi, Çağatayca kelimesi olmadığını savunmağa yeterli değildir; fakat *Sanglāx* lügatinin hazırlayanı sık sık, onlarda karşılaşılan Çağatayca özelliğini taşıyan usulü de yazmıştır. Özellikle, yalnızca ikincisine örnekler verilmesi durumunda ise o kelimenin Çağatayca olduğu söylenebilir. Ve bunun yerine kullanılan Oğuz Türkçesinin Çağataycada kelimesinin bulunmama ihtimali çok yüksektir. Aşağıda bunlar üzerinde durulacaktır.

Dil özelliğinden Oğuz Türkçesi kökenli olma ihtimali yüksek olanlar

(A) Yazılışa göre

oŋurġa [*'wkwrġh*] (80r1) / *oŋurġa* [*'wnkwrgh*] (89r12) *omurga* (krş. Tr. *omurga*; Osm. *'k^rġh vb.*)

İkisinin de örneği yoktur. Arka damak ünsüzünü /ŋ/ kāf harfi (*k*) veya kāf harfi + üste 3 nokta (k^ ڭ) ile yazılması, Eski Anadolu Türkçesi veya Osmanlı Türkçesinin özelliğidir. Aynı ses, Çağataycada nūn (*n*) + kāf (*k*) ile yazılır. Dolayısıyla, yukarıdaki örneğin sol tarafındaki için, Osmanlı Türkçesi ile aynı yazılış biçimini kullanan Oğuz Dilleri Oğuz Türkçesinden gelmiş olduğu anlamı çıkarılabilir [krş. *EDPT*: 92a-93b][13]. **27**

(B) Sese göre

<baştaki *d-*>

---

12 Krş. SUGAHARA 1991.

13 Fakat genelde, *Sanglāx* lügatin madde başı biçimi için Rūmī kelimesinde /ŋ/ kullanırken, Çağatayca biçiminde *-nk-* yazılışı kullanılır.

http://www.turkdilleri.org/

Çağataycada özel adların başında genelde *d-* bulunmaz[14]. Öte yandan, baştaki *d-*, Oğuz Dilleri Oğuz Türkçesinin mühim özelliklerinden biridir[15]. *Sanglāx* lügatinde baştaki *t-/d-* biçiminde yazılan kelimeler şunlardır. (örnek olan madde altı çizili olarak gösterilmiştir).

dapḳu (233r18) / *tapḳu* (151v1) 'sitem, azar'
dapḳur (233r20) / *tapḳur* (151v1) 'tabur'[16]
daş (233v26) / *taş* (157r3) 'taş'; 'dışarı, uzak'[17]
dal (224v4) / *tal* (160r23) 'söğüt'[18]
dalġa (224v16) / *talġa* (160v11) 'dalga'
davulġa, davluġa (224v27) / *tavulġa, tavlġa* (165v28) 'tolga' (< Mo.)
düp-düz (255r3) / *tüp-tüz* (167v11) 'düz'
duzaġ, duzaḳ (255r10) / *tuzaġ, tuzaḳ* (175v19) 'tuzak'
dügün (225r26) / *tügün* (183r11) 'düğüm'[19]
dola- (225r27) / *tolġa-* (184r8) 'dolamak'
dolaş- (225v8) / *tolġaş-* (184r23) 'dolaşmak'
dolaġ (225v10) / *tolaġ* (184v5) 'dizlik'
dolaşıḳ (225v11) / *tolaşıḳ* (184v5) 'dolaşık'
dolı (225v20) / *tolu* (184v15) 'dolu'
duman (225v20) / *tuman* (185r16) 'duman'
doŋuz (226r1) / *toŋuz* (187r13) 'domuz'[20]
dėk (266v5) / *tėk* (198r16) 'sessiz'[21]

---

14 Bakınız, ECKMANN 1966: 44-45. Çeviri: 24-25.

15 Fakat onun dağılımı karışıktır. Ve Oğuz Dilleri içinde de anlam farklılıkları vardır.

16 *tapḳur* kelimesinin 'vergiye zam yapılma baskısı' (*taḥmil o taklīf-ė zāyėd bar ḫarāc*).

17 'refakat, ortak anlamı' (*ma'nī-ė ma'iyat o moşārėkat*) anlamını taşıyan *+taş* (157r6) / *+daş* (223v26)' kelimesi ise ektir ve burada sayılmamıştır.

18 'ağaç' anlamı da veriliyor.

19 'evlenme, ziyafet' anlamı da veriliyor. krş. Tr. *düğün*. Çağataycada aynı anlamdaki kelime bügün Özbekçe ve Uygurca ile aynıdır: *toy* (188r10) / *toy* (261v10).

20 Aslında *doŋuz* değil 'aptal ve düşüncesiz kimse' (*şaḥş-i ḫoşuk-maġz-i sar-behavā*) anlamı olarak gösteriliyor; fakat mecazî anlamda kullanılmış olduğu düşünülebilir.

21 *tėk* kelimesinin örnekleri *tėk tur-* (197r21), *tėk turġuz-* (197v14) maddelerinde vardır.

http://www.turkdilleri.org/

demür tikeni (224v21) / *tėmür tiken* (200v12) 'bitki adı'[22] **28**
dikleş- (226r29) / *tikleş-* (198r14) 'dik bakmak; dik durmak'
dıŋla- (226v28) / *tıŋla-* (201r21) 'dinlemek'
dınḳı (227r3) / *tıngu* (202r23) 'dinmek; [mecaz] kur'ân surelerindeki durak'
dėve tikeni (227r5) / *tėve tikeni* (203r2) 'bitki adı'

Yukarıdaki kelimelerden *d-* harfi ile başlayan kelimelerin dört tanesinde Çağataycadan verilmiş örnekler vardır. Bunlardan *dal*'ın örneği aşağıdaki beyittir.

ḳāmatim ***dāl*** *u yaşım gul-rang ėrür tā nāz ile*
dāl *u gul tikken nihāli üzre ārām eylediŋ* [= *NŞ* Gazel Nu. 360, 4]

Burada birinci *dal*, Arap abecesinin *dāl*'ıdır. İkinci *dāl* ise, *dāl u gul* olup 'süs, elbisedeki çiçek nakışı' (krş. [*NLug*. I: 499]) anlamındadır[23]. İkisi de 'söğüt' veya 'ağaç' anlamına gelmez. *duzaġ* kelimesinin örneğinde [= *GS* Gazel Nu. 296] basma ve elimdeki tıpkıbasımda[24] *ТУЗОГ/tuzaġ* olarak gösterdiği için kelime hatalı basılmış olabilir[25]. Öte yandan, *dolaş-* kelimesi ve buna karşı olan *tolġaş-* kelimesi ses bakımından birbirinden farklı olduğu için bunlar arasında fark olur. Ve ifadeye göre ikisinden biri seçilip kullanılmıştır. *dapḳur* (ve *tapḳur*) kelimesi ise Rūmī biçiminde aynı anlamlı kelimenin *tabur* [= *ṭabur* (261r9)] olması ve Rūmīde *dapḳur/tapḳur* kelimesinin 'semerin ortasına takılan ip' anlamına gelmesi, *tapḳur/dapḳur* (tabur) biçiminde yazıldığı için kelimenin Çağatayca biçiminde olduğu söylenebilir.

Bunların dışında başta *d-* harfi olan biçiminin örneği yazılmamıştır. Buna karşı başta *t-* harfi olan biçiminin örnekler ile birlikte yazılması ile

---

22 *tėmürtiken* 'demirdiken' anlamı da veriliyor.

23 Tamamının çevirisi: 'benim sırtım dal (gibi eğilmiş), gözyaşlarım gül rengi / çiçek nakışları ile süslenen genç ağacın altında sen dinlendikten sonra.' Ayrıca bu beyitin açıklamasında E. UMAROV Beyin yardımı vardır. Burada kendisine teşekkür ederim.

24 Kulliyāt-i Navā'ī. Paris, Bibliothèque Nationale, MS. Suppl. turc 317, 34[b]. Kyoto Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Batı Asya Tarihi Araştırmaları Merkezi'ndeki fotokopisi.

25 *Sang.*taki Çağataycanın örneğinde *üçün* kelimesi *içün* olarak yazıldığı gibi bir türlü Oğuzcalaşma vardır.

http://www.turkdilleri.org/

kıyaslarsak *Sanglāx* lügatini hazırlayanın başta *d-* harfi olan biçimini Çağatayca kitaptan almadığı düşünülebilir.

Ancak, onların biçimi;

• Çağataycanın ses biçimine uyumaz.

• Aynı anlamda Çağataycanın ses biçimine uyan (başta t- harfi olan biçim) biçiminin olması.

• Gerçek örnekte bulunamaz.

gibi üç sebepten, Çağataycanın kelimesi olarak kaydedilmemiştir. Ve Oğuz Dillerinden gelmiş olma ihtimali yüksektir. **29**

<başta *b-* (*m-*'ye karşılık)>

buz (134r8) / *muz* (319v10) 'buz' (krş. Tr. *buz*; Öz. *muz*)

bėŋze- (150r10) / *mėŋze-* (321r24) 'benzemek' (krş. Tr. *benze-*)

bėŋzet- (150r24) / *mėŋzet-* (321r25) 'benzetmek' (krş. Tr. benzet-)

bėŋzeş- (150r24) / *mėŋzeş-* (321r27) 'benzeşmek' (krş. Tr. *benzeş-*)

beŋi (150r27) / *meŋiz* (321v8) 'beniz' (krş. Tr. *beniz*)

Bunlar ile denk olan *biŋ* (150r26) / *miŋ* (321v6) 'bin' (krş. Tr. *bin*; Öz. *miŋ*) kelimesi, *biŋ* için Rūmī açıklaması vardır. Bundan öte, *bäŋzä-* (128r21) 'benzemek', *bäŋzät-* (127r18) 'benzetmek', *beŋi* (150r27) 'beniz' kelimeleri de vardır. Bunlardan son ikisi Rūmī olarak ve karşıtı olan Çağatayca biçiminde ise *bėŋzät-*, *beŋiz* olarak yazılır. Bunun gibi baştaki *b-/m-* harfi için durumu son derece karışıktır. Ve iyice araştırmak gerekir.

<ünsüzden sonraki /-*g*/nin düşmesi>

bula- (139v15) / *bulġa-* (140r27) 'bulamak' (krş. Tr. (eski) *bula-*; Öz. *bulġa-*)

tavşan ḳurtı (165v20) 'bok böceği' // *tavuşḳan* (165v21) 'tavşan' (krş. Tr. *tavşan*; Öz. (ağız) *tovuşḳān*, YUyg. *tosḳuan* her biri 'tavşan' anlamındadır < ET *tavuşġan*)

bula- / bulġa- (bulamak) kelimesi için, yukarıdaki *dolaş- / tolġaş-* kelimesi gibi, ses bakımından kelime seçimi yapılmış olabilir. *tavşan ḳurtı* Oğuzca biçimini kapsayan birleşik bir kelimedir. Bununla denk olan örnek; *sıçan otı* (250r25) 'şifalı bitki çeşidi' // *sıçġan* (250r27) 'sıçan' (krş. Tr. *sıçan*; Öz. *sıçḳan*)'dir. Birincisi Rūmī olarak yazılmıştır. Ve *tavşan ḳurtı* kelimesini Çağataycaya ait olan bir kelime olarak görmek

http://www.turkdilleri.org/

zordur. Bunun gibi Oğuz Dilleri biçimini kullanarak havyan ve bitki adlarının verilmesi, *Sanglāx* lügatini hazırlayanın Oğuz Dillerini yakından bildiğini göstermektedir[26].

(C) Öteki kelime özelliğine göre

ucuz (65v14) / *onġay* (89r2) 'ucuz' (krş. Tr. *ucuz*; Öz. *onġay* 'kolay')
öksürük (79v23) / *yötel* (341v9) 'öksürük' (krş. Tr. öksürük; Öz. *yötel*)
omuz (86v25) / *ėgin* (109v) 'omuz' (krş. Tr. *omuz*; Öz. *ėgin*)
öyle (92v19) / *tüş* (178r) 'öğle' (krş. Tr. öğle, Az. *öyle*; Öz. *tuş*) **30**
ıslat- (102v28) / *ibit-* (93r5) 'ıslatmak' (krş. Tr. *ıslat-*; Öz. *ivit-*)
ıstı ot (104v17) / *burc, burç* (132v14) 'isot' (Az. *istiot*; Öz. *murç*)
bul- (138r12) / *tap-* (150v8) 'bulmak' (krş. Tr. *bul-*; Öz. *tāp-*)
bulun- (139v7) / *tapıl-* (151r9) 'bulunmak' (krş. Tr. *bulun-*; Öz. *tāpil-*)[27]
buluş- (139v12) / *tapış-* (151r12) 'buluşmak' (krş. Tr. *buluş-*; Öz. *tāpiş-*)

Yukarıdaki kelimelerin sağında, Oğuz Dillerinin özelliğini gösteren biçimlerin örnekleri yoktur. *isot* kelimesi için *Bābur Nāma* kitabında Özbekçe ile aynı olan *murç* kelimesinin örneği vardır [*BN*: 585. 11, 582. 19]. Öte yandan, *Sanglāx* lügatinde Rūmī biçimi olarak *büber* (128r13) *biber* kelimesini verilmiştir. Ve bu kelime Türkçenin *biber* kelimesinin karşılığıdır. Azerice *istiot* kelimesi, *isti* 'sıcak' + *ot* 'ot' biçiminde kurulmuştur. Ve yukarıdaki *ıstı ot* (*isti ot* olarak da okunur)' kelimesinin de aynı yapıda olduğu düşünülebilir; fakat 'sıcak' kelimesinin Çağataycası *ısıġ, ısıḳ*'tır, *ıstı* değildir. Dolayısıyla *ıstı ot* kelimesinin bugün Azerice kökenli dilden *Sanglāx* lügatinde yer almış olduğu kesindir. Buna rağmen, bu ifade edilmemiştir. Demek, hazırlayanı Oğuz Dillerine ait olan bu dili Rūmī olarak görmemiştir. Ve bu kelimeyi Çağatayca kelimelerden ayırmayıp *Sanglāx* lügatine kaydetmiştir.

Hazırlayanın fikri ne olursa olsun, *Sanglāx* lügatindeki bilgiler farklı seviyelerde Oğuz Dilleri ve belki İran tarafında konuşulan Türk Dillerinden çok etkilenmiş olabilir. Bu gerçek, *Sanglāx* lügatinin Çağatay lü-

---

26 krş. *tomuzġan* (185r28) 'kınkanatlı böcek' // *toŋuz* (187r13) 'domuz' (krş. Tr. *domuz*; YUyg. *toŋguz*). Burada da *tomuz* kelimesinin Oğuz Dilleri kökenli bir ögesi oluduğu tahmin edilir.

27 *bulun-* kelimesinin 'var' anlamı da yazılmıştır.

http://www.turkdilleri.org/

gati olması özelliğini gölgelemektedir. *Sanglāx* lügatindeki kelimeler kesinlikle Çağatay çevresinden çıkmıştır. Ve burada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki; kelimelerin lügatte madde başı olarak yazılmış olması Çağatayca kelimesi olduğunun bir delili değildir.

III. Moğol Dilleri Kelimesinin Yeri

Moğolcanın, Çağataycanın bir unsuru olduğu bilinir. Ve Moğol döneminden sonrası Türkçe-Moğolca arası ilişikilerin araştırılmasıyla mühim bir nokta olarak görülmüştür[28]. *Sanglāx* lügatinin madde başlarını çok sayıda Moğol Dillerinden gelen kelimelerin oluşturulması, CLAUSON tarafından gösterilmiştir [*Sang.*: 16-18] (kelime dizmesi ise, *Sang.*: 91-99). Ayrıca, DOERFER de *TMEN* I'de *Sanglāx* lügatinin içindeki Moğolca unsurlardan söz etmiştir. *Sanglāx* lügatinin Moğol Dilleri kelimesinde, *baranġar* (121v14) 'sağ kanadı', *tavulġa, tavluġa* **31** (165v28) 'tolga', *daruġa* (223v22) *daruġa, saġadaḳ* (232r29) 'okluk" kelimeleri gibi askerlikle veya siyasetle ilgili olan kelimelerin Çağataycada mühim yer tuttuğu açıktır. Bunlara karşı, basit kelimelere ait olanları az da olsa vardır.

ödür (66v19) 'güneş', *usun* (75r25) 'su', *ula* (85v19) 'yüksek dağ', *tosun* (176r24) 'yağ', *dabusun* (233r22) 'tuz' *v.b.*

Bu çeşit Moğol Dilleri kökenli kelimelerin (bunların örneği yoktur) *Sanglāx* lügatini hazırlayan tarafından bilinmesi, tabiî ki mühimdir; fakat bir önceki bölümde söz ettiğim gibi *Sanglāx* lügatinde yer alan kelimelerin bir bütünü olarak Çağatayca çerçevesinden çıktığını düşünürsek, bu kelimelerin Çağataycada başka dillerden alınan birer kelime olarak yerleştiği sonucuna varamayız[29].

İlgi çekici ki, birkaç kelime aynı biçimde, özel ad ile eş olarak yazılır.

ölceytü 'kutu, mutlu' / Ölceytü (kişi adı) (86r10)
batu 'sert, inatçı' / *Batu* (kişi adı) (119v18)
tolı 'ayna' / *Tolı* (kişi adı) (184v24)
coçi 'aniden' / *Coçi* (kişi adı) (212r14)
dėb 'seviye, talih' / *Dėb Baḳuy* (kişi adı) (226r19)

---

28 Bu konu üzerinde yapılan araştırma olarak SERTKAYA 1992, NAGY 1997, Щербак 1997 (özellikle ss. 199-212)' vardır.

29 *Sanglāx* lügatindeki Moğolca kelimeler ile ilgili belirsiz noktasından DOERFER [*TMEN* I: 141, *v.b.*] veya CLAUSON [*EDPT*: 228[a] *örgesün* sayfası] da söz edilir.

http://www.turkdilleri.org/

sayin 'iyi, seçilen' / *Sayin* (ünvan) (238r29)

Yukarıdaki kelimeler (hiçbirinin örneği yoktur), her özel adın anlamını açıklamak amacıyla *Sanglāx* lügatinde yer almış olabilir. Dolayısıyla, aslı örnekten desteklenmediği için bunlar Çağatayca kelimelerin bir kısmı olarak görülmemektedir[30].

IV. Hatalı veya Hatalı Olabilecek Kelimelerin Açıklanması

Bu bölümde, en başta söz ettiğim *almaştur-* kelimesi gibi, *Sanglāx* lügatinde yazılan kelimelerden biçimi veya anlamı yanlış ve yanlış olma ihtimali olanlardan birkaç örnek gösterilecektir.

uçsarraḳ (65r27) 'daha yüksek yer' (*simat-i bālātar*)

Bābur Nāma[31]de aşağıdaki örnek vardır.

har kimniŋ ki i'tibārı köprek tur ***uçsarraḳ*** *tutarlar* [= *BN*: 149. 13] **32**

Sanglāx lügatinin açıklamasına göre, bu cümle 'Çok saygı duyulan kimse **daha yüksek yerde** olur' anlamını ifade etmiş olur. Hâlbuki bu ifade gelişigüzeldir. *uçsarraḳ* kelimesi, *uç* 'kenar' + *sarı* 'taraf' + *+raḳ* 'daha' biçiminde kurulmuştur. Ve *Bābur Nāma*'de (Japonca çeviri [MANO 1998: 158]) olduğu gibi 'daha kenar tarafı(na)' biçiminde açıklanması gerekir. Cümlenin devamında, *uçḳa çıḳ-* (kenara çıkmak) ifadesinin olması, bunu açıkça ortaya koyar. *+raḳ / +rek* ekinin önünde ünlü düşmesinin örneği için, *ilgerrek* (113r1) < *ilgäri* + *+rek; içgerrek* (96v19) < *içgeri +rek* maddesine bakınız.

uy- (89r18) 'yaralanmak, yoğurt katı olmak' (*zaḫm bastan, māst bastan*)[32]

Bu fiile, aynı yazılışı olan *oy-* 'kazmak', *uy-* 'kabul etmek, uymak' fiili ile birlikte bir madde olarak değinilmiştir. *yaralanmak* kelimesinin iki örneği *Bābur Nāma*'de vardır.

Şahsuvārnıŋ başıdın kaf-i dastça pārça süŋäkni ḳılıcı alıp kėtär başını ***uydılar*** *yaḫşı boldı*

---

30 *abaġa* (~*abaḳa*) 'amca' / *Abaġa* (kişi adı) (27v8)' maddesi de benzer iki kelimedir. *abaġa* kelimesinin ise Çağatayca kaynağında örnek vardır [*BN*: 31-6, 34-13, 40-8, 103-16/ 19; *ML*: 176].

31 *Sanglāx* lügatininde adı *Ta'rīḫ-i Bāburī* olarak geçer.

32 CLAUSON [*EDPT*: 43[a]] birinci açıklamasını 'to form a scab, to coagulate' olarak yazar. 'yoğurt katı olmak' ile sıraladığına bakarsak tabiî ki hazırlayan bu anlamı kastetmiş olabilir; fakat buradaki örneğe uymaz.

http://www.turkdilleri.org/

Samadnıŋ başını ***uyar*** *kişi yoḳ ėdi oşol zamān bile vardı*

İkisinde de biraz kelime düşüşü vardır. [*BN*: 97. 17-18, *BN*: 97. 18-19] gibi karşılanır. Bunların açıklaması aşağıdaki gibidir; (karın onanı alıntıdır).

'Şahsuvār'ın kafasından el kadar büyüklükte kemiğini sıyırdım .... İnsanlar Şahsuvār'ın **kafasını açtı**. O iyileşti.' [MANO 1998: 113]

'Samad'ın kafasına **ameliyatı yapan kişi** yoktu .... O yaradan dolayı öldü.' [a. e.: 113]

Çeviri cümlesinden de belli olduğu gibi, söz konusu olan fiil *uy-* değil, *oy-* 'kazmak' diye okunmalıdır; yani *uy-* 'yaralanmak' kelimesi örnekten tahmin edilen anlamıdır. Ve gerçekte olmayan bir kelimedir. Öte yandan, *uy-* 'yoğurt katı olmak' kelimesinin örneği yoktur; fakat Ebulgazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Terâkime* (1959/60) kitabında aşağıdaki örnek vardır.

ayturlar süt ***uydı****, süt ėrkeninde biri birindin ayrılur ėrdi. ḳatıḳ bolġandın soŋ biri birige yapışa turur.*

"Süt katı oldu" derler, süt iken biri birinden ayrılır idi. yoğurt olduktan sonra biri birine yapışır.' [*ŞT*: 129]

Bu yüzden, 'katı olmak' çevirisi anlamın doğru olmasını sağlar. (krş. YUyg. *ḳetıḳ uyu-* 'yoğurt katı olmak') **33**

iki tėvelik yolum (109r19) 'iki develik yol; mecaz anlamında şafak vaktindeki ufuk' (*rāh-ė do oştorė; kėnāyė az ofoḳ ki maṭla'-ė sobḥ-ė ṣādėḳ o kāẕėb ast*)

Leylī vü Mecnūn hikâyesinden aşağıdaki örnek verilmiştir:

çūn mihr saḥar yolın yaruttı

ėki tėvelik yolum*nı tuttı* [= *LM* 1979[33]]

Bu cümle, 'Güneş seher yolunu parlatınca / deveye binen iki adam yolumu kapattı' biçiminde çevirilebilir. *iki tėvelik* (veya, *iki tėvelig*) ifadesi, 'deveye binen iki adam' anlamını taşır. Ve madde başındaki gibi *iki tėvelik yolum* gibi bir deyim yoktur. Ayrıca, *tėve* 'deve', *tėvelik* (*tėvelig*) 'deveye binen adam' maddeleri *Sanglāx* lügatinde yoktur.

---

33 Basımda *ėkki tėvelık yolumnı tuttı* olarak okunur; fakat vezne uymadığı için yanlıştır.

http://www.turkdilleri.org/

töben (167v8)' (deviren, ters olan, başı aşağıda olan) (*negūn va vāzgūn va sarāzir*)

yüzi ***töben*** *tüşüben merkebiŋ izige falak*

yėr üzre ḳurṣnı ḳılġan kėbi gadāy talāş [= *NŞ* Gazal Nu. 242, 5]

'Senin taşıtının izine felek[34] yüzünü aşağa doğru bakar / sanki dilencinin yerden, ekmek istemesi gibidir'

Bu kelimeyi karşılayan Öz. *tüben*, YUyg. *töven* kelimesinin anlamı 'aşağı'dır. Buradaki örnekte de *yüzi töben* olup 'yüzü aşağıya' anlamında kullanılmıştır. *Sanglāx* lügatinde *yüzi töben* (343r14)' ve *baş tüben* (124r8) deyimi de madde başı olarak yazılmıştır. Ve orada doğru olan 'baş aşağıya, yüz aşağıya' (*sarā zīr va be rū dar-oftāde*), 'baş aşağıya, terse' (*sarā zīr va sar-negūn*) anlamı da verilmiştir[35].

töz (175v7) 'kulak memesi' (*bon-i guş*)

saḳalın ḳırḳıp iki ḳulaġ tözige zulflar āşufta-ḥāl ḳoyġaylar

'Sakalını tıraş edip iki kulağının altındaki zülüfleri açık bırakır' [= *MḲ*: 54]

CLAUSON'un da söylediği gibi ([*EDPT*: 571[a]]), bu kelime 'ET *töz* 'root, basis, origin' kelimesinden gelip 'esas, temel, aşağı,bir şeyin alt kısmı (土台、下部)' anlamındadır. Örnek ise *ḳulaḫ tözi* deyimi ile 'kulağın altı' anlamını verip *töz* 'kulak memesi" kelimesi, bu örnekten çıkartılan yanlış bir anlamdır.

toŋ- / toŋul- (185v21) 'donmak; [mecaz] soğuk olmak, cesaretini kırmak' (*yaḫ bāştan*; [macāzan] *sard o del-sard şodan*) **34**

2 biçimdeki *toŋ-* 'donmak" (krş. [*EDPT*: 515[a]]) maddesinde mesele yoktur; fakat *toŋul-* kelimesi *tüŋül-* olarak okunmalıdır. (krş. *tüŋül-* 'to be dissapointed, dissillusioned; to despair, give up hope (of something *Abl.*)') [*EDPT*: 521[a]]. *Sanglāx* lügatinde yer alan örneğin kullanılmasından da bellidir.

---

34 Basmada *falak* değil, *melek*'tir. 'sen', burada Peygamber *sm.* demektir. Ve 'binek' ise Peygamber *sm.*'in Miraç gecesindeki bindiği binek olan Burak demektir.

35 ET *töpün tüş-* [*DTS*: 580[a]], Horazm Türkçesi '*töben tüş-*' [*NF*: 399. 8] ikisi de 'baş eğmek, secde etmek' anlamındadır. Bir de, Horazm Türkçesi *töpen as-* [*NF*: 367. 11/ 12], 'ters asmak' anlamındadır. *Sanglāx* lügatinin çevirisi bu örneklere uyabilir.

http://www.turkdilleri.org/

'acab 'acab maraẓ kas̱ratıdın ḥayātdın *tüŋlüp*

'Acayip acayip maraza karşılaştığı için hayatta [uzaklaşma] umutsuzluğa düşüp' [= *MḲ*: 149]

toŋul- kelimesi, bir kurmacadır. Madde başının *twnkwlm'ḳ* yazılışı ve 'sovuk olmak, cesaretini kırmak' anlamı ise *toŋ-* 'donmak' kelimesi üzerinde yapılan tahmin hatası olarak düşünülebilr.

çerge (205v25) / *çėrge* (218r24) (çadır) (*sādorvān o ḥeyeme o ḥargāh*)

salıp tur çār-bālīş gul tutup tur ***çerge*** *bulbul*

nė sūd ol şah içey dėp mul muşarraf ėylemes avrang

'Gül taht kurar, bülbül ise çadır tutar;

(fakat) ne kıymeti var, şah içki içmek için tahta gelmez.'

Basmada [*NŞ* Gazal Nu. 335, 4] *чopax* yazılır. Farsça *çārgah*, bir çeşit makam kastedildiğlinde yukarıdaki örnek şöyle açıklanabilir; 'Bülbül çārgāh makamını söyler.' Yazılışın *c'rkh* olması ve örnekteki veznin uzun-kısa-uzun olmasından *çerge* (çē / r / gē)' biçiminde okunmasından *çārhag* (çā / r / gāh)' biçiminde okunması daha uygundur[36]. Öte yandan, bunun değişiği olan *çėrge* kelimesinin iki örneği vardır;

3090 *yüz kişi reşk ėtküçe* ***cergem*** *ḳanı*

miŋ kişi atlanġuça ölgem ḳanı

'Umar Şayḫ Mirzānıŋ özge bėgleri va yigitlarige farāḫvar-ḥālları vilāyat u yėr u moça u ***cėrge*** *u vach-i istiḳāmat muḳarrar boldı*

İkincisi *Bābur Nāma*'den alıntıdır. Ve basmada onun karşılığı olan yeri ve anlamı aşağıdaki gibidir:

'Umar Şayḫ Mirzānıŋ özge bėglari va yigitlerige har ḳaysıġa farāḫvur-hālları vilāyat u yer u möçe u cerge u vach-i istiḳāmat muḳarrar u mu'ayyan boldı. [*BN*: 26. 15-17]

'Umar Şayh Mirzā'nın yandaşı olan başka dilenciler ve gençlere her birine uygun biçiminde arazi, vazife ve maaşı belirtti.' [MANO 1998: 41-42]

Söz konusu olan kelime, burada *crk'* biçiminde yazılmıştır; fakat *BN*'de ise *çyrk', curk'* yazılışı da görülür. Ve 'mevki', 'seviye' ve 'sınıf' anlam-

---

36 krş. [*NLug*. III: 477] (*чopгax* maddesi).

http://www.turkdilleri.org/

larında da kullanılmaktadır[37]. Bunlar *Sanglāx* lügatinde **35** 'sıra, nizam' anlamında olan örnek ile birlikte yer alan *çėrge* (218r19)'[38] ile aynı kelimedir. Ve onun değişiği olarak görülebilir. Anlam açısından da yukarıdaki cümlede 'arazi, vazife ve maaş' ile aynı anlamda gösterilmiştir; fakat 'çadır' anlamındansa 'sınıf, mevki' anlamı daha uygundır.

Başka bir örnek, *Ḫayratu'l-Abrār* kitabından bir beyittir;

3090 *yüz kişi reşk ėtküçe* ***cergem*** *ḳanı*
miŋ kişi atlanġuça ölgem ḳanı

'100 kişinin haset ettiği **çadır**ım nerede
1.000 kişinin ata binebildiği çayırım nerede.' [= *HA* LII-58]

Basmada *çik* biçiminde yazılır. Elbette, burada 'çadır' çevirisi de kullanılabilir; fakat 'nizam' veya 'mevki' anlamında kullanılsa da olur. Bu örnekten, 'çadır' anlamı olduğu çıkarılamaz. Sonuçta *çerge / çerge* (çadır) kelimesi yoktur. Ve bunun örneği olarak sıralananları ise *çėrge* (sıra, nizam; mevki, sayı) kelimesinin değişiği olduğu kararına varılabilir.

şük (259v10) (doğru düzgün söyleyen) (*rāst-gu va rāst-goftār*)
şükkine (259v11) (aynı kelimenin küçültme ekli biçmi) (*rāst-goftārak*)
har nė dediŋ bar ėdi baştın ayaġ yalġanġına[39]
ėy Nava'ī munça yalġan dėgüçe bol ***şükkine*** [= FK Gazal Nu. 553, 7]
'Ne söylediysen baştan sona kadar yalandı
Ey Navāī, bu kadar yalan söylemektense dürüst ol.'

Sanglāx lügatindeki anlamı bu örnekten çıkarılmış olabilir. *şük* kelimesi, 'ET *şük* (< Sogd. krş. [*EDPT* 867[a]])' kelimesinden gelmiştir ve 'sessiz, sakin' anlamındadır. Bu kelime, bugün Uygurca *şük* kelimesi olarak geçmektedir. *şükkinne* ise *şük* kelimesinin küçültme biçimidir. Bunlara göre yukarıdaki örnek; 'Ey Navāī, bu kadar yalan söylemektense sessiz ol.' biçiminde açıklanabilir.

---

37 Bakınız, *BN*: 77. 9, 95. 8, 326. 6, 569. 2.

38 Bu kelime Moğol Dillerine aittir. Bakınız, krş. [*TMEN* I: 291-293$_{161}$]; Moğolca *cerge / зэрэг* 'tür, çeşit, cins; sınıf; rütbe, ...' [LESSING 1615[a]]; Kırgızca *cerge* 'sıra'.

39 Basma ve elimdeki tıpkıbasımda (Bakınız, açıklama. 24, 291[a]) ise bir kısım kelime sıralaması farklıdır ve *ёлгонғына баштын аёк / yalġanġına bastın ayaḳ* biçimindedir. Vezne göre ikisi de olabilir.

http://www.turkdilleri.org/

CLAUSON *Sanglāx* lügatinin madde başında, birkaç hatalı veya hatalı olabilecek maddeyi gösteriyor. Ayrıca, sonra *EDPT*'de yeni konu ve düzeltmesini göstermiştir. Bu bölümde söz ettiğim örneklerinde ise, *uçsarraḳ* kelimesi 'dubious' olarak [*Sang.*: 38], ve *cerge / cėrge* kelimesi 'Probably a corruption of the synonymous Persian word *ḫargāh*' olarak **36** [*Sang.*: 57] düşünülmüştür; fakat bu belirtiklerinin doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Öte yandan CLAUSON tarafından 'dubios' olarak belirtilmiş olsa bile, örnekten, varlığı tespit edilebilen kelimeler de vardır. Elbette CLAUSON'un araştırma yaptığı sırada kullanılabildiği Çağatayca kaynakları sınırlıydı. Ve *Sanglāx* lügatindeki örneklerin teyit edilmesi imkânsızdı. Son zamanlarda Çağataycanın kaynaklarının basılması ilerledikçe başta *Sanglāx* olan Çağatayca eski lügati ve malzeme araştırmalarında yeni kaynaklar kullanılarak daha iyi bir sonuç çıkması beklenmektedir.

V. Sonuç

18. yüzyılda yönetilen *Sanglāx* lügatinin kendisine özgü özelliği vardır. Yalnızca Çağatayca kelimeleri kayıt eden bir lügat değildir. *Sanglāx* lügatinde bir kelimenin madde başı olarak alınması, o kelimesinin Çağatayca olduğunu ispat edemez. Bir başka ifade ile, *Sanglāx* lügatinin tam olarak Çağtaycanın kaynağı olduğu söylenemez. Muḥammad Mahdī Xān, Maḥmūd al-Kāşġarī değildir. Bu lügati doğru yönden değerlendirilip yararlı bir biçimde kullanmak için maddelerdeki örneklerinin kaynağının teker teker belirtilip belli bir araştırma aşamasından geçirilmesi şarttır.

[Açıklama:] Bu makale, *Üçüncü Matsuzaki Semineri*'ndeki (2001 Nisan) "Çağatay Türkçecinin Farsça Lügati *Sanglāx*'ın İncelenmesi" sunumumun içeriğine sonraki araştırma sonucunun eklenmiş hâlidir.

http://www.turkdilleri.org/

Kısaltmalar Dizmesi

Ar. = Arapça
Az. = Azerice
Kaz. = Kazakça
Osm. = Osmanlı Türkçesi
ET = Eski Türkçe
Sogd = Sogdoca
Tat. = Tatarca
Tr. = Türkçe
YUyg. = Yeni Uygurca
Öz. = Özbekçe **37**

Kitaplık

BN: Ẓaḫīr ad-Dīn Muḥammad Bābur: *Bābur Nāma*: Hazırlayan: Eiji MANO. Kyoto 1995.

BV: Алишер Навоий: *Хазойин ул-маоний. Бадоеъ ул-васат* (Мукаммал Асарлар Тўплами 5). наширга тайёрловчи: Хамид Сулаймон. Тошкент 1990.

DTS: *Древнетюрский Словаръ*. Ленинград 1969.

EDPT: Sir G. CLAUSON: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteeth-Century Turkish*. London 1972.

FK: Алишер Навоий: *Хазойин ул-маоний. Феваыид ул-кибар* (Мукаммал Асарлар Тўплами 6). наширга тайёрловчи: Хамид Сулаймон. Тошкент 1990.

GS: Алишер Навоий: *Хазойин ул-маоний. Гарайиб ус-сыгар* (Мукаммал Асарлар Тўплами 3). наширга тайёрловчи: Хамид Сулаймон. nawrga Тошкент 1988.

HA: Алишер Навоий: *Хайрат-ул-аброр (илмий танкидий матн) тузувчи*: Порсо Шамсиев. Тошкент 1970.

LM: Alī-şīr Nevāyī, *Leylī vü Mecnūn*. Hazırlayan: Ülkü ÇELİK. Ankara 1996.

MḲ: Алишер Навоий: *Возлюбленный Сердец*. Цводный текст подготовид А. Н. Кононов. Москва-Ленинград 1948.

http://www.turkdilleri.org/

ML: 'Alī şīr Nevāyī, *Muḥākemetü'l-Luġateyn*. Hazırlayan: F. Sema BARUTÇU ÖZÖNDER. Ankara 1996.

NF: *Nehcü'l-Ferādīs. Uştmaḫlarnıng Açuq Yolı* (Cennetlerin Açık Yolu) II. Metin. Çevriyazı: János ECKMANN, Yayınlayanlar: Semih TEZCAN-Hamza ZÜLFİKAR. Ankara [1984].

NLug.: *Алишер Навоий Асарлари тилининг Изохли Лугати I-IV*. Тошкент 1983-1985.

NŞ: Алишер Навоий: *Хазойин ул-маоний. Наводир уш-шабаб* (Мукаммал Асарлар Тўплами 4). наширга тайёрловчи: Хамид Сулаймон. Тошкент 1989.

Sang.: *Sanglax. A Persian Guide to the Turkish Language by Muḥammad Mahdī Xān*. Facsimile Text with an introduction and indices by Sir Gerard CLAUSON. London 1960.

Sang.T: Mirzā Mahdī Astarābādī. *Sanglāx*: Farhang-e torki be-fārsi az sade-ye davāzdahom-e hecri. virāstār: Rowshan XIYĀVI, Tehran 1374 [=1995].

ŞT: Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terākime*. Hazırlayan: Zuhal KARGI ÖLMEZ. Ankara 1996.

TMEN I: G. DOERFER, *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen* I: Mongolische Elemente im Neupersischen. Wiesbaden 1963.

ECKMANN, J. (1966) *Chagatay Manual (Uralic and Altaic Series 60)*. Bloomington/The Hauge. [ECKMANN, János - Günay KARAAĞAÇ (1988) *Çağatayca El Kitabı (İstanbul Üniversitesi Edeibyat Fakültesi Yayınları No. 3412)*. İstanbul.

LESSING, F. D.: (1960) *Mongolian-English Dictionary*. 3rd re-printing 1995. Bloomington. [LESSING, Ferdinand D.: *Moğolca-Türkçe Sözlük 1 A - N*: Çeviren: Günay KARAAĞAÇ, Ankara 2003, XXIII+934 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/1.]

MANO Eiji (1998) *Bāburu Nāma no kenkyū III yakuchu [Bābur Nāma İncelemesi III açıklamalar]*. Kyoto.

NAGY, É. K. (1997) Mongolian loanwords in Chagatay. In BERTA, Á. (ed.) *Historical and Linguistic Interaction between Inner-Asia and*

http://www.turkdilleri.org/

Europe, Proceedings of the 39th Permanent International Altaistic Conference (PIAC), Szeged 1997, 139-145. **38**

SERTKAYA, O. F. (1992) Mongolian words and forms in Chagatay Turkish (Eastern Turki) and Turkey Turkish (Western Turki)", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1987,* 265-280.

SUGAHARA Mutsumi (1991) "Chagatai Toruko-go no hatten ni okeru hi karuruku-gata keishiki", *Ajia Afurika gengo bunka kenkyū*, 41. 91-100 [チャガタイ・トルコ語の発展における非カルルク型形式，アジア・アフリカ言語文化研究, "Çağatay Türkçesinin Gelişmesinde Görülen Yeni-Karluk (Oğuz-Kıpçak) Biçimleri", *Asya Afrika Dil Kültürü Araştırmaları*].

Щербак, А. М. (1997) Ранние Тюркско-монгольские языковые связы (VIII-XIV вв.). Санкт-Петербург.

http://www.turkdilleri.org/